

TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH VỀ PHƯƠNG PHÁP “NÊU GƯƠNG” TRONG GIÁO DỤC ĐẠO ĐỨC CHO THANH NIÊN HIỆN NAY

NGUYỄN ĐÌNH BẮC*

Trong suốt cuộc đời hoạt động của mình, Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn luôn quan tâm đến vấn đề đạo đức và việc tu dưỡng đạo đức. Người đã nêu ra một hệ thống các chuẩn mực, nguyên tắc và phạm trù đạo đức mới, cùng với đó là các phương pháp giáo dục, rèn luyện đạo đức cách mạng một cách thiết thực và hiệu quả. Trong số các phương pháp giáo dục đạo đức được sử dụng, Hồ Chí Minh đặc biệt coi trọng phương pháp “*nêu gương về đạo đức*”. Tư tưởng đó của Người vẫn còn nguyên giá trị và càng trở nên cần thiết trong điều kiện hiện nay, khi toàn Đảng, toàn dân và toàn quân ta đang đẩy mạnh thực hiện cuộc vận động “*Học tập và làm theo tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh*”.

Nêu gương về đạo đức là phương pháp phát huy tác dụng của các nguyên tắc, chuẩn mực đạo đức, là sử dụng những hình mẫu đạo đức được thể hiện cụ thể, trực quan sinh động trong hiện thực nhằm tác động có mục đích và hệ thống đến ý thức và tình cảm đạo đức của con người, thôi thúc họ học tập và làm theo.

Tuy nhiên, nêu gương về đạo đức không phải đến Hồ Chí Minh mới được đưa ra và sử dụng. Từ xưa, ở phương Đông nói chung và Việt Nam nói riêng đều coi trọng phương thức “*Dĩ nhân nhi giáo, dĩ ngôn nhi giáo*” (nghĩa là, trước hết phải giáo dục bằng tấm gương sống của mình, sau đó mới giáo dục bằng lời nói), và đều nêu cao lý tưởng “*vua sáng, tôi hiền*”, nghĩa là nêu cao tấm gương đạo đức của người lãnh đạo. Những lãnh tụ

của dân tộc muốn tạo ra sự đồng thuận, quy tụ và tập hợp sức mạnh của quần chúng nhân dân đều phải là những người có uy tín đạo đức rất cao. Ngược lại, bọn vua chúa vô lại hay bọn tham quan hách dịch sớm muộn cũng đều bị nhân dân lật đổ. Điều đó cũng đồng nghĩa, ở xã hội phương Đông, luôn đề cao đạo đức và coi trọng nêu gương về đạo đức trong việc xây dựng và giáo dục con người cũng như trong quản lý xã hội. Trong khi đó, ở phương Tây, yếu tố pháp luật lại được đặt lên hàng đầu, trở thành chuẩn mực trong điều chỉnh hành vi của con người, vì thế việc nêu gương về đạo đức dường như không có. Do vậy, có thể nói, nêu gương về đạo đức chính là một nét văn hóa đặc thù, riêng có của xã hội phương Đông.

Nét văn hóa đặc thù, phương thức giáo dục độc đáo đó đã được Chủ tịch Hồ Chí Minh tiếp thu, kế thừa, phát triển và nâng lên tầm cao mới, đồng thời vận dụng linh hoạt, sáng tạo trong giáo dục đạo đức cho các tầng lớp nhân dân, nhất là đối với đội ngũ cán bộ, đảng viên. Người thường nhắc nhở: “*Một tấm gương sống còn có giá trị hơn một trăm bài diễn văn tuyên truyền*”¹ và “*Quần chúng chỉ quý mến những người có tư cách, đạo đức. Muốn hướng dẫn nhân dân, mình phải làm mực thước cho người ta bắt chước*”². Vì vậy, trong quá trình xây dựng, giáo dục con người mới xã hội chủ nghĩa, Hồ Chí Minh rất đề cao phương pháp nêu gương đạo đức. Người nhấn mạnh: “*Lấy gương người tốt, việc tốt hàng ngày để giáo dục lẫn nhau là một trong những cách tốt nhất để xây dựng Đảng, xây dựng các tổ chức cách mạng, xây dựng con người mới*”³.

* ThS. Học viện Chính trị - Bộ Quốc phòng.

Nếu như việc nêu gương về đạo đức trước kia chỉ đặt trọng tâm nêu gương vào những người quản lý xã hội, những bậc vĩ nhân, quân tử..., thì đến Hồ Chí Minh, Người quan niệm rằng: giáo dục đạo đức là sự nghiệp của toàn Đảng, toàn dân, của tất cả mọi người. Trong xã hội ta, ai cũng là chủ thể, đồng thời là đối tượng của giáo dục đạo đức. Do đó, ai cũng có thể và cần phải luôn nêu gương sáng về đạo đức. Theo đó, cha mẹ cần là tấm gương cho con cái, anh chị là tấm gương đối với các em; thầy cô giáo là tấm gương cho học trò; cán bộ lãnh đạo là tấm gương cho cấp dưới; đảng viên là tấm gương cho quần chúng, người này có thể nêu gương cho người khác... Nêu gương thì trước hết phải làm gương trong mọi công việc từ nhỏ đến lớn; trong lối sống và cách ứng xử; trong lời nói việc làm, nói phải đi đôi với làm, nói ít làm nhiều. Theo Hồ Chí Minh, nêu gương về đạo đức phải được thể hiện trên cả ba mối quan hệ: đối với mình, đối với mọi người và đối với công việc. Trong đó, đối với mình không được tự cao, tự đại, luôn học hỏi cầu tiến bộ; luôn biết tự phê bình để phát triển điều hay, sửa chữa, khắc phục điều dở của bản thân mình. Đối với mọi người luôn giữ thái độ chân thành, thật thà, khiêm tốn, đoàn kết; không dối trá, lừa lọc. Đối với công việc cần đặt việc công lên trên và lên trước việc tư; đã được giao phụ trách việc gì thì phải tận tâm, tận tụy làm cho kỳ được; không sợ khó khăn, gian khổ; việc thiện thì dù nhỏ mấy cũng làm, việc ác, việc xấu thì nhỏ mấy cũng cố gắng tránh.

Đồng thời, để phát huy vai trò của phương pháp nêu gương về đạo đức trong giáo dục đạo đức cách mạng, Hồ Chí Minh đã phát động phong trào “người tốt, việc tốt” nhằm giúp cho mỗi người tự nhận thấy mình có thể noi theo gương người tốt và làm được việc tốt để trở thành người có ích cho cộng đồng và qua đó đã tạo ra một phong trào thi đua sôi nổi, rộng khắp trong toàn xã hội. Người chỉ rõ: “Mỗi người tốt là một bông hoa đẹp, cả dân tộc ta sẽ là một vườn hoa đẹp”.

Mặt khác, nét độc đáo trong phương pháp nêu gương về đạo đức của Hồ Chí Minh còn được thể hiện ở chỗ, Người không chỉ tiếp thu, kế thừa, bổ sung, phát triển và hoàn thiện lý luận về phương pháp đó, mà Hồ Chí Minh đã thực hành phương pháp nêu gương một cách nhuần nhuyễn và hết sức mẫu mực. Thậm chí, Người thực hành đạo đức còn nhiều hơn những điều Người nói, hoặc Người chỉ lặng lẽ kiên trì nêu gương mà không nói. Chính bản thân Người là một tấm gương đạo đức vĩ đại, hình ảnh tuyệt vời về “người lãnh đạo và người đầy tớ thật trung thành của nhân dân”. Tấm gương đạo đức của Người chẳng những có sức lôi cuốn, cảm hóa mãnh liệt đối với toàn thể dân tộc Việt Nam mà còn có ảnh hưởng sâu rộng trên toàn thế giới.

Rõ ràng, nêu gương về đạo đức đã trở thành một yêu cầu, một nguyên tắc căn bản, đồng thời là phương pháp hết sức độc đáo và hiệu quả trong giáo dục đạo đức của Chủ tịch Hồ Chí Minh. Phương pháp đó của Người hiện nay vẫn còn nguyên giá trị, trở thành một di sản vô giá đối với sự nghiệp bồi dưỡng, giáo dục đạo đức cách mạng cho cán bộ, đảng viên và các tầng lớp nhân dân nói chung, cho thanh niên nước nhà nói riêng.

Thanh niên Việt Nam là một lực lượng xã hội to lớn, luôn có vai trò rất quan trọng trong lịch sử dân tộc và tiến trình cách mạng của đất nước, một trong những nhân tố quyết định tương lai và vận mệnh của Tổ quốc. Vì vậy, trong quá trình lãnh đạo cách mạng, Đảng ta và Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn quan tâm chăm lo bồi dưỡng, giáo dục toàn diện cho thanh niên. Người chỉ rõ: “Tương lai của dân tộc, tiền đồ của Tổ quốc và sự thắng lợi, phát triển của cách mạng phần lớn phụ thuộc vào việc giáo dục thanh niên”. Đảng ta cũng nhấn mạnh: “Sự nghiệp đổi mới có thành công hay không, cách mạng Việt Nam có vững bước theo con đường xã hội chủ nghĩa hay không phần lớn tùy thuộc vào lực lượng thanh niên, vào việc bồi dưỡng, rèn luyện thể hệ thanh niên”. Trong việc bồi dưỡng, giáo dục thanh niên, Đảng ta và Hồ Chủ tịch đặc

biệt chú trọng và đặt lên hàng đầu việc giáo dục, bồi dưỡng đạo đức cách mạng cho thanh niên nhằm giúp họ trở thành người công dân tốt, người lao động tốt, người cán bộ tốt, xứng đáng là chủ nhân tương lai của đất nước. Sau này, trước lúc đi xa, trong Di chúc để lại cho toàn Đảng, toàn dân và toàn quân ta, Hồ Chí Minh vẫn không quên căn dặn: Đảng phải chăm lo giáo dục đạo đức cách mạng cho thanh niên để đào tạo thanh niên trở thành người kế thừa xứng đáng sự nghiệp cách mạng xây dựng xã hội chủ nghĩa.

Như vậy, việc giáo dục, bồi dưỡng đạo đức cách mạng cho thanh niên nước nhà là một tất yếu khách quan trong sự nghiệp cách mạng của Đảng, là “một việc làm quan trọng và cần thiết”. Nhưng vấn đề đặt ra ở đây là: Tại sao trong giáo dục, bồi dưỡng đạo đức cho thanh niên lại cần phải sử dụng phương pháp “nêu gương về đạo đức”? Và nếu vậy thì giáo dục như thế nào?

Thực tiễn cho thấy, do đặc thù về tâm - sinh lý, nên thanh niên là lớp người luôn năng động, sáng tạo và nhạy cảm với cái mới, với những mô hình thực tế mà họ ái mộ. Hơn nữa, bản thân họ lại là những nhân cách đạo đức đang trong quá trình phát triển và hoàn thiện để trở thành một con người toàn diện, nên họ càng cần đến những mô hình đạo đức chuẩn mực trong thực tiễn và do đó sức mạnh cảm hóa, thuyết phục từ những tấm gương đạo đức đối với họ là rất lớn. Vì vậy, trong quá trình giáo dục đạo đức cho thanh niên hiện nay, việc sử dụng phương pháp nêu gương về đạo đức có ý nghĩa hết sức to lớn và thiết thực. Nếu xem nhẹ hoặc bỏ qua phương pháp này sẽ làm cho việc giáo dục, bồi dưỡng đạo đức của thanh niên mất nhiều thời gian và không hiệu quả.

Giáo dục đạo đức cho thanh niên theo phương pháp nêu gương về đạo đức của Hồ Chí Minh đòi hỏi cần được tiến hành và có sự phối hợp chặt chẽ giữa gia đình, nhà trường với xã hội, trong đó sự nêu gương đạo đức của gia đình và ở nhà trường chiếm vị trí đặc biệt quan trọng. Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Trường học,

gia đình và đoàn thanh niên phải liên hệ chặt chẽ trong việc giáo dục thanh niên”⁴.

Trước hết là sự nêu gương về đạo đức của gia đình. Hiện nay vẫn có không ít bậc cha mẹ quan niệm đơn giản rằng, chỉ cần đảm bảo cho con cái mình những điều kiện vật chất đầy đủ và lựa chọn cho chúng những ngôi trường uy tín để học tập là sẽ được rèn rũa, trưởng thành về mọi mặt, mà xem nhẹ, thậm chí bỏ quên việc giáo dục và nêu gương về đạo đức của chính các thành viên trong gia đình mình. Trái lại, thực tiễn đã chứng minh, sự giáo dục chu đáo của gia đình nhất là bằng những tấm gương đạo đức của chính những người thân có vai trò to lớn đối với sự phát triển và hoàn thiện nhân cách của thanh niên. Bởi lẽ, đây là công việc rất quan trọng nhằm tạo nền tảng vững chắc, tiền đề xuất phát cho giáo dục đạo đức trong nhà trường và ngoài xã hội; bởi gia đình là “tế bào của xã hội”, là môi trường quan trọng trong việc giáo dục lối sống và hình thành nhân cách cho mỗi người công dân ngay từ nhỏ cho đến khi trưởng thành. Gia đình đầm ấm, hạnh phúc thì xã hội phát triển lành mạnh, gia đình càng giữ được gia phong thì kỷ cương xã hội càng nghiêm minh. Nói cách khác, “cơ thể xã hội” có khỏe mạnh, cường tráng hay không là tùy thuộc vào từng “tế bào” gia đình. Như Hồ Chí Minh đã từng nhấn mạnh: “Nhiều gia đình cộng lại mới thành xã hội, xã hội tốt thì gia đình càng tốt, gia đình tốt thì xã hội mới tốt. Hạt nhân của xã hội là gia đình”⁵. Để phát huy vai trò nêu gương của gia đình trong việc giáo dục đạo đức cho thanh niên, đòi hỏi mỗi thành viên trong mỗi gia đình phải là những tấm gương đạo đức mẫu mực. Trong đó, ông bà cần làm gương cho con cháu, cha mẹ làm gương cho con cái, anh chị làm gương cho các em; đồng thời, cần sử dụng những tấm gương tiêu biểu về đạo đức, tài năng của các thành viên trong gia đình, dòng họ qua các thế hệ để giáo dục con cháu... Mỗi gia đình phải thực sự là một “tổ ấm” để mỗi người thanh niên được lớn lên trong tình cảm tốt đẹp, với tràn đầy tình yêu thương, sự quan tâm chăm sóc

lẫn nhau của những người thân. Mặt khác, chính những tấm gương đạo đức của người lớn sẽ có tác dụng kích thích sự tự giáo dục và rèn luyện của lớp trẻ. Sự thống nhất giữa giáo dục và tự giáo dục làm cho giáo dục của gia đình có ý nghĩa sâu sắc đối với sự hình thành và củng cố tình cảm đạo đức cho mỗi con người.

Là sự tiếp tục của giáo dục gia đình, *giáo dục đạo đức trong nhà trường có ý nghĩa đặc biệt quan trọng* đối với sự hình thành ý thức và nhân cách đạo đức của thanh niên. Nhà trường là nơi đào tạo con người phát triển toàn diện, không những trang bị về mặt kiến thức, mà còn giáo dục cả về mặt đạo đức, lối sống; tạo môi trường lý tưởng cho thanh niên hình thành và phát triển nhân cách. Giáo dục trong nhà trường là giáo dục có bài bản, có hệ thống và có sự kết hợp phong phú của nhiều loại hình giáo dục khác nhau; do đó đây là sự bổ sung hết sức cần thiết cho việc giáo dục đạo đức trong gia đình và xã hội. Tuy vậy, để giáo dục đạo đức trong nhà trường thực sự có chất lượng và hiệu quả, ngoài việc bảo đảm sự hài hòa cân đối về nội dung, thời gian... cần đặc biệt coi trọng sự nêu gương về đạo đức của chính đội ngũ giáo viên. Uy tín, sức thuyết phục của người giáo viên trước hết phải thể hiện bằng trình độ tri thức toàn diện, uyên bác; đồng thời là tình cảm yêu trò, yêu ngành, yêu nghề; là sự mẫu mực trong lối sống, gần gũi người học, v.v. Do vậy, đội ngũ giáo viên trong các nhà trường cần thường xuyên tu dưỡng phẩm chất đạo đức, năng lực sư phạm và trình độ chuyên môn nghiệp vụ; phải biết kết hợp chặt chẽ giữa “dạy chữ”, “dạy nghề” và “dạy người”; mực thước, mô phạm về trình độ năng lực, thái độ, hành vi nghề nghiệp để cho thanh niên học tập và noi theo. Thực sự là tấm gương mẫu mực về nhân cách đạo đức nhà giáo như Hồ Chí Minh từng huấn thị: “Nhiệm vụ của các cô giáo, thầy giáo rất nặng nề nhưng rất vẻ vang. Muốn làm tròn nhiệm vụ đó thì phải luôn luôn gương mẫu về mọi mặt, không ngừng bồi dưỡng đạo đức

cách mạng, lập trường chính trị, phải ra sức đoàn kết giúp đỡ nhau cùng tiến bộ”⁶.

Cùng với giáo dục trong gia đình và nhà trường, *giáo dục xã hội là sự tiếp tục quá trình hình thành, phát triển và hoàn thiện ý thức đạo đức và năng lực thực hiện hành vi đạo đức cho thanh niên*. Giáo dục xã hội là môi trường góp phần làm phong phú thêm cho những điều thanh niên được tiếp thu, lĩnh hội trong gia đình, trong nhà trường và đơn vị; đồng thời, đây còn là nơi kiểm nghiệm và thử thách bản lĩnh, ý chí và năng lực thực hiện nhu cầu đạo đức của từng cá nhân. Do vậy, để giáo dục đạo đức cho thanh niên, cần phát huy vai trò của môi trường đạo đức xã hội; trong đó cần chú trọng xây dựng hệ thống các giá trị, nguyên tắc, chuẩn mực đạo đức và hướng việc giáo dục, tu dưỡng rèn luyện của thanh niên theo những nguyên tắc, chuẩn mực đó. Mặt khác, đi đôi với “xây” cần kết hợp chặt chẽ với “chống”; trong đó cần khắc phục và từng bước đẩy lùi các hiện tượng tiêu cực trong xã hội đã và đang có ảnh hưởng mạnh mẽ, trực tiếp đến việc giáo dục đạo đức của thanh niên hiện nay, như: chủ nghĩa cá nhân, tệ quan liêu tham nhũng, sùng bái đồng tiền, sự thoái hóa, biến chất về đạo đức lối sống ở một bộ phận cán bộ, đảng viên, công chức, v.v. Tào lự luận xã hội tích cực, không để thói hư tật xấu, lối sống tiêu cực, lạc hậu, trái với chuẩn mực đạo đức tác động vào từng cá nhân. Như Hồ Chí Minh từng nhấn mạnh: “Giáo dục thanh niên không thể tách rời mà phải liên hệ chặt chẽ với những cuộc đấu tranh của xã hội... phải liên hệ vào dư luận của xã hội, lực lượng của Chính phủ, để ngăn ngừa ảnh hưởng xấu đến thanh niên, để nâng cao tính cảnh giác của thanh niên”⁷. Đặc biệt, trong điều kiện hiện nay, cần đẩy mạnh cuộc vận động “Học tập và làm theo tấm gương đạo đức Hồ Chí Minh” trong đời sống chính trị của thanh niên, làm cho cuộc vận động này trở thành phong trào hành động sôi nổi, rộng khắp và đi vào chiều sâu trong suy nghĩ và hành động, trong cuộc sống và việc làm của mỗi thanh niên Việt Nam.

Mặt khác, cần có sự kết hợp chặt chẽ và linh hoạt giữa gia đình, nhà trường và xã hội

trong việc giáo dục đạo đức cho thanh niên. Gia đình, nhà trường, xã hội phải hợp thành sự thống nhất ở mục tiêu giáo dục để tạo ra hợp lực cùng một hướng, tránh phân cực hoặc phản lực triệt tiêu lẫn nhau.

Đạo đức được hình thành và phát triển trên cơ sở tự giác, tự nguyện, bằng tình cảm, lý trí của con người chứ không phải bằng cưỡng chế, bắt buộc. Do vậy, giáo dục đạo đức cho thanh niên trên cơ sở vận dụng phương pháp nêu gương về đạo đức của Chủ tịch Hồ Chí Minh là hết sức cần thiết, khoa học và hiệu quả. Giáo dục đạo đức cho thanh niên theo phương thức này, chính là một trong những con đường, biện pháp tốt nhất góp phần xây dựng những con người mới xã hội chủ nghĩa vừa “hồng”, vừa “chuyên” - nhân tố bảo đảm nền móng vững chắc cho tương lai của đất nước, tiền đồ của dân tộc ta trong kỷ nguyên mới.

Chú thích

¹ Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 1, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 263. ² Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 5, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 552.

³ Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 12, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 558.

⁴ Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 7, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 456.

⁵ Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 9, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 523.

⁶ Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 11, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 615.

⁷ Hồ Chí Minh, (1980), “*Về giáo dục thanh niên*”, Nxb. Thanh niên, Hà Nội, tr. 133.

Tài liệu tham khảo

1. Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 1, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 263.

2. Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 5, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 552.

3. Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 7, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 456.

4. Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 9, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 523.

5. Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 11, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 615.

6. Hồ Chí Minh, (1996), *Toàn tập*, tập 12, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr. 558.

7. Hồ Chí Minh, (1980), “*Về giáo dục thanh niên*”, Nxb. Thanh niên, Hà Nội, tr. 133.